
Ott vagyunk már? Néhány gondolat a környezet védelméről és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokról

Béres Nóra*

Jelen tanulmány megírását az ENSZ Közgyűlés Nemzetközi Jogi Bizottságában folyó, a környezetvédelem és a fegyveres konfliktusok kapcsolatát szabályozó kodifikációs munka ihlette, azzal a céllal, hogy rámutasson a hatályos szerződéses normák közös gyenge pontjára. Jelenleg ugyanis a napjainkra jellemző nem nemzetközi fegyveres konfliktusok idején folytatott környezetkárosító hadviselésre egyik nemzetközi szerződés hatálya sem terjed ki, zöld utat mutatva számos joghézagnak.

Kulcsszavak: környezetvédelem, fegyveres konfliktusok, környezetkárosító hadviselés, „ekocídium”, 1976. évi New York-i Egyezmény, 1977. évi I. Kiegészítő Jegyzőkönyv

Are We There Yet? Some Reflections on Protecting the Environment During Non-International Armed Conflicts

Writing of this paper was inspired by the codification work of the International Law Commission of the United Nations General Assembly conducted on the field of protection of the environment during armed conflict. The aim of this paper is to point out the failures of effective treaties have in common. Namely, none of these treaties is applicable for environmental warfare during non-international armed conflicts, which strike more often nowadays than international ones, giving green light to many lacunas.

Keywords: environmental protection, armed conflicts, environmental warfare, “ecocide”, ENMOD Convention, Additional Protocol I of 1977, Rome Statute

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.5.1455>

1. Bevezető gondolatok: kodifikációs munka a Nemzetközi Jogi Bizottságban

Örülhet számos nemzetközi dokumentum védelemben részesíti, a környezet még a XXI. században is a fegyveres összeütközések néma áldozata. Az ENSZ Környezetvédelmi Programjának egyik felmérése szerint a modern kori fegyveres

---

* Egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai és Nemzetközi Jogi Intézet, Nemzetközi Jogi és Összehasonlító-jogi Intézeti Tanszék; kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Közjogi Kutatási Főosztály.

konfliktusok – gondoljunk például Afganisztánra, a Gázai övezetre, Koszovóra, Kuvaitra vagy Szudánra – a természeti környezetnek különösen jelentős kárt okoznak, és ez kiváltképpen igaz azon közösségekre, akiknek a mindennapi megélhetését az összeütközéssel érintett területen fellelhető természeti erőforrások biztosítják.¹ A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága egyik disszeminációs anyagában a Kongói Demokratikus Köztársaságot hozza fel példának, ahol a víziló populáció 95%-a kihalt az országban zajló fegyveres konfliktusok következtében: mivel megsemmisültek az állatok természetes búvóhelyei, nem tudtak elrejtőzni az orvvadászok elől. Vagy egy másik félelmetes statisztikai adat szerint Mozambikban az elefántállomány a 15 éves polgárháború alatt 2 000 egyedről 200-ra csökkent.²

Bár a probléma nem újkeletű,³ a környezet védelme a fegyveres konfliktusokban akkor került ismét a nemzetközi jogi tudományos kutatások középpontjába, amikor az ENSZ Közgyűlésének Nemzetközi Jogi Bizottsága 2013-ban napirendjére tűzte az ide tartozó normák szokásjogi kodifikációját és esetleges progresszív továbbfejlesztését.⁴ A folyamat jelen állása szerint az ENSZ Közgyűlése 2019 nyarán elfogadta⁵ Marja Letho *rapporteur* második jelentésének első olvasatát, mely kitüntetett figyelemben részesíti a nem nemzetközi fegyveres összeütközéseket. A kodifikációs szövegtervezetet az ENSZ Főtitkára már megküldte a tagállamok kormányainak, nemzetközi szervezeteknek (beleértve az ENSZ Környezetvédelmi Programját is), valamint a nem kormányközi szervezeteknek (mint például a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának és a Környezetjogi Intézetnek) véleményezésre, amelyre a címzetteknek 2020. december 31-ig kellett válaszolniuk.⁶

---

¹ United Nations Environment Programme: Protecting the Environment During Armed Conflict. An Inventory and Analysis of International Law (November 2009), 4. o., https://postconflict.unep.ch/publications/int_law.pdf (2022. 01. 28.)

² Lásd International Committee of the Red Cross, How Nature is Protected During Armed Conflict? <https://www.icrc.org/en/document/guidelines-protection-natural-environment-armed-conflict-rules-and-recommendations-relating> (2022. 01. 28.)

³ Hans Peter Gasser: For Better Protection of the Natural Environment in Armed Conflict: A Proposal for Action, *American Journal of International Law*, 89 (1995) 3., 637–644. o.

⁴ A probléma nemcsak a Nemzetközi Jogi Bizottság, hanem a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága napirendjének is állandó eleme. Utóbbi 2020-ban publikálta A természeti környezet védelme a fegyveres konfliktusokban című irányelv-gyűjteményét, amely a nemzetközi humanitárius jog természeti környezetet védelemben részesítő konkrét, illetve általános szabályait (I–II. rész), a természeti környezet védelmét biztosító fegyverekre vonatkozó specifikus szabályokat (III. rész), valamint a természeti környezetet védő normák betartására, végrehajtására és terjesztésére vonatkozó szabályait (IV. rész) szedi egy csokorba. Lásd Guidelines on the Protection of the Natural Environment in Armed Conflict, <https://www.icrc.org/en/document/guidelines-protection-natural-environment-armed-conflict-rules-and-recommendations-relating> (2022. 01. 28.)

⁵ Az idáig vezető út mintegy öt évet vett igénybe. A kodifikációs munka 2013-ban Marie G. Jacobsson különleges jelentéstevő vezetésével kezdődött, őt váltotta fel 2016-ban a jogterület jelenlegi *rapporteur*, Marja Letho. A Nemzetközi Jogi Bizottság legutolsó, 71. ülészakját 2019. április 29. és június 7., valamint július 8. és augusztus 9. között tartotta a genfi ENSZ-székházban. Lásd Second report on the protection of the environment in relation to armed conflicts by Marja Letho, Special Rapporteur, <https://legal.un.org/ilc/status.shtml> (2022. 01. 28.)

⁶ A munka állásáról bővebben lásd a Nemzetközi Jogi Bizottság honlapját: https://legal.un.org/ilc/summaries/8_7.shtml (2022. 01. 28.).

Noha a fegyveres összeütközések szükségszerűen pusztító jellegűek és káros hatással vannak a természeti környezetre, ez a humanitárius jog alapján járulékos kárként mindaddig jogszerűnek tekintendő, ameddig annak koordináta-rendszerén belül marad.⁷ Ugyanakkor maga a Nemzetközi Bíróság is rámutatott *a nukleáris fegyverek használata vagy az azzal való fenyegetés jogszerűségének ügyében adott tanácsadó véleményében*, hogy a környezet védelme fegyveres konfliktusok során nem a nemzetközi jogtól fényévekre álló absztrakció, hanem testközeli, védelemben részesítendő jogterület, és hogy a klasszikus humanitárius jogi alapelvek – úgymint a katonai szükségesség, az emberiség, az arányosság és a megkülönböztetés⁸ – mérlegelése mellett a környezetvédelmi szempontok is figyelembe veendőek a katonai célpontok kiválasztásakor. A Nemzetközi Bíróság *expressis verbis* kimondta, hogy „az államoknak fontolóra kell venniük környezetvédelmi szempontokat is, amikor a legitim katonai célpontok kiválasztása során a szükségesség és arányosság szempontjait mérlegelik”.⁹

Jelen tanulmány tehát azzal az esetkörrel foglalkozik, amikor a környezet szándékos és célzatos pusztítása háborús fegyverként – azaz nem járulékos kárként – jelenik meg a fegyveres összeütközések során, és abból a hipotézisből indul ki, hogy bár a nemzetközi büntetőjog, humanitárius jog és környezetjog közös keresztszertéből gazdag szerződéses normaanyag áll rendelkezésre, ezek hatékonysága a gyakorlatban meglehetősen csekély, mivel tárgyi hatályuk a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra nem terjed ki.¹⁰ Továbbá a probléma fókuszának lehatárolásához szükséges még megemlíteni, hogy a következő oldalakon bemutatott elemzés a békeidőben elkövetett környezetkárosító (bűn)cselekmények kérdését nem tárgyalja.

2. A szerződéses normák gyenge pontjai: hol vannak a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok?

A szerződéses normák bemutatása előtt szükséges bevezetni egy fontos elhatárolást, amely jelen tanulmány tárgyának megértéséhez elengedhetetlennek tűnik, ez pedig

⁷ Szalai Anikó felhívja rá a figyelmet, hogy a humanitárius jog perspektívájából közelítve a főszabály az, hogy a környezetvédelmet addig kell szem előtt tartani, ameddig az a hadijoggal összeegyeztethető. Lásd Szalai Anikó: *A fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2013, 86. o.

⁸ A humanitárius jogi alapelvek és a környezetvédelem kapcsolatáról lásd részletesen: Viola Vincze: *The Role of Customary Principles of International Humanitarian Law in Environmental Protection*, *Pécs Journal of International and European Law*, (2017) 2., 23–30. o.

⁹ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion of 8 July 1996. I.C.J. Reports 1996, para. 30.

¹⁰ A modern kori fegyveres konfliktusok osztályozását tovább árnyalja a nem állami szereplők gyakori jelenléte az ellenségeskedésekben, melynek következtében a klasszikus nemzetközi és nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközések fogalompárja nyújtotta keretek szétfeszülnek. Ennek tükrében Hoffmann Tamás a „transznacionális konfliktusok” nyolc típusát különbözteti meg, és felhívja a figyelmet az összeütközések gyakorlati minősítésének nehézségeire, továbbá arra, hogy az Ex-jugoszláv Törvényszék és a Nemzetközi Büntetőbíróság joggyakorlata is megosztott az alkalmazandó elv kiválasztása tekintetében. Lásd Hoffmann Tamás: *A fegyveres konfliktus minősítési problémái a polgárháborúba történő külföldi katonai beavatkozás esetén*, in: *Egységesezés és széttagolódás a nemzetközi büntetőjogban* (szerk.: Kirs Eszter), Miskolc, Bíbor, 2009, 26–27. o.

a „primer szerződések” és a „szekunder szerződések” közötti különbségtétel.¹¹ „Primer szerződés” alatt azt értjük, amikor egy nemzetközi szerződés rendelkezésének kifejezett célja a környezet védelemének biztosítása fegyveres konfliktusok idején – azaz olyan normákat tartalmaz, amelyek tárgyi hatálya közvetlenül a fegyveres konfliktusok idején való környezetvédelemre terjed ki. Ezzel párhuzamosan léteznek olyan „szekunder szerződések”, amelyek szintén védelmet nyújtanak e téren, mindazonáltal elsődleges céljuk nem a környezet védelme fegyveres összeütközések során, csupán járulékosan alkalmasak ilyen funkció betöltésére is.¹²

2.1. Az 1976. évi New York-i Egyezmény. A nemzetközi közösségben a vietnámi háború idején fogalmazódott meg először az a sorsfordítóan baljós gondolat, hogy a technológiai fejlődés eljutott egy olyan szintre, ahol a katasztrofális környezeti változások előidézése háborús fegyverré vált,¹³ és ezzel párhuzamosan megszületett az igény a környezet fegyveres összeütközésekben való szisztematikus védelmének kidolgozására. Ennek első kézzel fogható hozadéka a *környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának eltiltásáról szóló 1976. évi New York-i Egyezmény*¹⁴ (a továbbiakban: 1976. évi New York-i Egyezmény) volt, amelyet 1976-ban fogadott el az ENSZ Közgyűlése, majd egy évvel később megnyitották aláírásra. Az 1976. évi New York-i Egyezmény azonban az innovatív jogalkotói szándék ellenére a nemzetközi közösségben nem aratott osztatlan sikert: részes feleinek száma 2022 januárjában még mindig csak 78 államot ölel fel.¹⁵

A szerződési hajlandóság hiánya a *pacta tertiis nec nocent, nec prosunt* elvéből adódóan különösen problémás, mivel utóbbiból egyértelműen következik, hogy egy nemzetközi szerződés harmadik államok¹⁶ számára, azok beleegyezése nélkül, sem kötelezettségeket, sem jogokat nem hoz létre (1969. Bécsi Egyezmény 34. cikk),¹⁷ tehát a szerződésben nem részes felekre nem alkalmazható. Így például hiába vívta

¹¹ Bérés Nóra: A környezet védelme és a fegyveres összeütközések, avagy miért nem hatékonyak a vonatkozó nemzetközi szerződések? *Fontes Iuris. Az Igazságügyi Minisztérium szakmai folyóirata*, 6 (2020) 1., 37–44. o.

¹² Lásd a mértéktelen sérülést okozóknak vagy megkülönböztetés nélkül hatónak tekinthető egyes hagyományos fegyverek alkalmazásának betiltásáról, illetőleg korlátozásáról szóló 1980. évi genfi egyezmény; a vegyi fegyverek kifejlesztésének, gyártásának, felhalmozásának és használatának tilalmáról, valamint megsemmisítéséről szóló 1993. évi párizsi egyezmény; valamint a tengerjogról szóló 1982. évi Montego Bay-egyezmény.

¹³ Roman Reyhani: Protection of the Environment during Armed Conflict, *Missouri Environmental Law Policy Review*, 14 (2006) 2., 324. o.

¹⁴ 1978. évi 29. törvényerejű rendelet a környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának eltiltásáról szóló, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXXI. ülészakán, az 1976. évi december hó 10. napján elfogadott egyezmény kihirdetéséről.

¹⁵ Az 1976. évi New York-i Egyezményben részes államok katalógusát lásd a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának honlapján: https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treaty_Selected=460 (2022. 01. 28.)

¹⁶ 1969. évi Bécsi Egyezmény 2. cikk (1) bekezdés h) a „harmadik állam” olyan államot jelent, amely nem részese a szerződésnek.

¹⁷ 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről.

ki a nemzetközi közösség kollektív megbotránkozását az Irak által a '90-es évek elején, a második öbölháborúban – amely értelemszerűen nemzetközi („Irak v. Kuvait”) fegyveres konfliktus volt – a Perzsa-öböl térségében okozott szándékos és célzatos, ám konkrét katonai előnnyel nem járó pusztítás,¹⁸ mivel a közel-keleti állam az 1976. évi New York-i Egyezménynek nem volt részese, a szerződéses normák vele szemben nem voltak érvényesíthetők.¹⁹ E példa szemléletesen rámutat a szerződéses rendelkezések szokásjogi normákkal szembeni egyik gyengeségére, mellyel párhuzamosan megjegyzendő, hogy amennyiben léteznek a kérdést szabályozó nemzetközi szokásjogi normák, azok – a regionális és a bilaterális szokásjog eseteitől eltekintve – valamennyi államot kötelezik, szerződéses kötelezettségvállalásaiktól függetlenül.²⁰

Mint ahogyan arra már a bevezetőben is történt utalás, az 1976. évi New York-i Egyezménnyel kapcsolatos másik komoly jogalkalmazási probléma, hogy tárgyi hatálya a nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre, így a polgárháborúkra, kormányellenes irreguláris milíciák államhatáron belül végzett cselekményeire, nem állami szereplők nem állami szereplőkkel vívott ellenségeskedéseire stb. nem terjed ki. Az 1976. évi New York-i Egyezmény 1. cikk (1) bekezdése akként rendelkezik, hogy „az ebben az Egyezményben részes minden Állam kötelezettséget vállal arra, hogy tartózkodni fog az olyan környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásától, amelyeknek mint pusztító, kárt vagy sérelmet okozó eszközöknek bármely más részes Államra széles körű, hosszan tartó súlyos hatásuk van”. A rendelkezésből tehát egyértelműen kiolvasható, hogy a felelősségi klauzula csakis „állam v. állam” összefüggésben alkalmazható.

2.2. Az 1977. évi I. Kiegészítő Jegyzőkönyv. *A háború áldozatainak védelméről szóló 1949. évi Genfi Egyezmények 1977. évi I. Kiegészítő Jegyzőkönyve*²¹ (a továbbiakban: 1977. évi I. Kiegészítő Jegyzőkönyv) – az 1976. évi New York-i Egyezményhez hasonlóan – „primer védelemben” részesíti a természeti környezetet, azonban tárgyi hatálya ennek is csak a nemzetközi fegyveres összeütközésekre terjed ki.

A nem nemzetközi fegyveres konfliktusokat az ugyanakkor elfogadott, *a háború áldozatainak védelméről szóló 1949. évi Genfi Egyezmények 1977. évi II. Kiegészítő Jegyzőkönyve*²² (a továbbiakban: 1977. évi II. Kiegészítő Jegyzőkönyv) szabályozza, jóllehet utóbbiban egyáltalán nem találkozhatunk a környezetkárosító hadviselésre vonatkozó normákkal. Ezen elsőre furcsának és sajátosnak tűnő kettősség okait Herczegh Géza azzal az észszerűség által diktált, és az 1974–1977. évi genfi diplomáciai konferencián a gyakorlatba átültetett vélelemmel magyarázza, hogy a saját államterület, illetve természeti környezet nagyarányú, hosszan tartó és súlyos

¹⁸ Adam Roberts: Environmental Destruction in the 1991 Gulf War, <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400071151a.pdf> (2022. 01. 28.)

¹⁹ Irak az 1976. évi New York-i Egyezményben mind a mai napig nem részes fél.

²⁰ Csapó Zsuzsanna: A környezet védelme fegyveres konfliktusok idején – nemzetközi szokásjogi alapok, *Állam- és Jogtudomány*, 55 (2014) 3., 5. o.

²¹ 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről.

²² Lásd *uo.*

károsításának elkerülése mind a mindenkori kormánynak, mind az irreguláris milíciáknak egyaránt érdekében áll – vagy jól felfogott érdekében kellene, hogy álljon... –, és ezért a környezetkárosító hadviseléstől saját államukban tartózkodni fognak. E logikai lánc mentén haladva tehát a '70-es években nem látták szükségét, hogy az 1977. évi I. Kiegészítő Jegyzőkönyvbe foglalt környezetkárosító hadviselés tilalmát az 1977. évi II. Kiegészítő Jegyzőkönyvbe is belefoglalják.²³

Az 1977. évi I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 35. cikk (3) bekezdése akként rendelkezik, hogy „tilos olyan hadviselési módokat, illetve eszközöket alkalmazni, amelyek célzatosan vagy valószínűen nagyarányú, hosszan tartó és súlyos károkat okozhatnak a természeti környezetben”. E rendelkezésben felismerhetők az 1976. évi New York-i Egyezmény 1. cikk (2) bekezdésében támasztott kritériumok, azaz, hogy a hadviselési mód legyen nagyarányú, hosszan tartó és súlyos, ugyanakkor lényeges különbségként mutatkozik, hogy az 1977. évi I. Kiegészítő Jegyzőkönyvben ezen kritériumok konjunktívák, tehát a felelősségi mérce megugrásához mindhárom feltétel együttes megvalósulása szükséges.²⁴ Utóbbi konjunktív feltételrendszer a 35. cikk (3) bekezdésének tárgyi hatályát még tovább szűkíti amellet, hogy a szerződéses normák relatív hatálya és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok „lefedettségének hiánya” szintén akadályokat gördetnek a jogalkalmazó útjába.

2.3. A Római Statútum. A Nemzetközi Büntetőbíróság 1998. évi Római Statútuma²⁵ mélyen merít az 1949. évi Genfi Egyezményekből²⁶ a háborús bűncselekmények szabályozását illetően,²⁷ amelynek egyik pozitív hozadéka, hogy „primer védelemben” részesíti a természeti környezetet. Utóbbit azonban rendkívül szűk körben teszi. Az „ekocídium” bűncselekményének tényállását a 8. cikk (2) bekezdés (b) pont (iv) alpontja rögzíti, kimondva, hogy „a jelen Statútum alkalmazásában a háborús bűntettek a következőket jelentik [...] A nemzetközi jog keretében létrejött, a nemzetközi fegyveres konfliktusokra alkalmazandó jog és szokások egyéb súlyos megsértése, azaz bármely következő cselekmény [...] Támadás szándékos indítása, azt tudva, hogy az adott támadás a polgári lakosság körében emberi életeket követelhet, polgári személyek sérülését, polgári létesítményekben olyan kárt, vagy a természeti környezetben olyan nagy kiterjedésű, hosszantartó és súlyos károsodást okozhat, amely összességében nyilvánvalóan túlzott mértékű a várható tényleges és közvetlen katonai előnyökhöz képest”.

²³ Lásd Herczegh Géza: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981. (347 o.)

²⁴ Michael Bothe – Carl Bruch – Jordan Diamond – David Jensen: International Law Protecting the Environment During Armed Conflict: Gaps and Opportunities, *International Review of the Red Cross*, 92 (2010) 1., 575–576. o.

²⁵ Rome Statute of the International Criminal Court, Rome, 17 July 1998. UN Doc. A/CONF. 183/9. A Római Statútumot hazánk nem hirdette ki. Ennek lehetséges okairól lásd Kovács Péter: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről, *Állam- és Jogtudomány*, 55 (2019) 1., 69–90. o.

²⁶ 1954. évi 32. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezményeknek a Magyar Népköztársaságban való törvényerejéről.

²⁷ Lásd Réka Varga: *Challenges of Domestic Prosecution of War Crimes with Special Attention to Criminal Justice Guarantees*, Budapest, Pázmány, 2014. (284 o.)

Mindazonáltal az „ekocídium” tényállása – az 1977. évi I. Kiegészítő Jegyzőkönyvhöz hasonlóan – szintén csak a nemzetközi fegyveres összeütközésekre alkalmazható. A Római Statútum a háborús bűncselekményekre vonatkozó anyagi jogi szabályait két csoportba sorolja, és különbséget tesz a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban elkövethető bűncselekményi kör között. Bár a szabályozás kétségkívül vitathatatlan előnye, hogy a büntetőjogi felelősség utóbbiak nexusában elkövetett „ekocídiumot” lefedi, a természeti környezet csak az „állam v. állam” konfliktusokban élvezhet védelmet a hatályos nemzetközi büntetőjogi szabályozás alapján, a környezetkárosító hadviselés pedig büntetőjogi védelem nélkül marad a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban.²⁸ Ahogyan arra Kovács Péter rámutat, a Római Statútum kodifikációjakor a kompromisszumos cél az volt, hogy „az egyszerűség és a könnyebb elfogadhatóság érdekében ezek a részek alapvetően kompilatív jellegűek legyenek, az államok által széleskörben már eleve elfogadott, szokásjogi természetűnek minősíthető humanitárius és hadijogi szabályok, illetve bizonyos, többnyire éppen ezekkel a fegyveres összeütközésekkel összefüggésben megsértett, nagy részvételi aránnyal bíró emberi jogi egyezmények megsértését szankcionálják a nemzetközi büntetőjog eszközeivel”.²⁹ Tehát az 1998. évi római diplomáciai konferencián a jogalkotói szándék a Római Statútum végleges szövegváltozatának megszavazását és ratifikálhatóságát tartotta szem előtt a joghézagok akkurátus betöltésének rovására.

E helyütt továbbá érdemes lehet még azt is felvillantani, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság a Római Statútum 8. cikk (2) bekezdés (b) pont (iv) alpontját ezidáig még egyetlen konkrét ügyben sem vizsgálta, melynek oka, hogy a bíróság előtti konfliktusos helyzetek polgárháborús kontextusból rajzolódtak ki – legyen szó akár a Római Statútumban részes államok által, az ENSZ Biztonsági Tanácsa által, vagy a bíróság főügyésze által kezdeményezett eljárásokról.³⁰

²⁸ A Római Statútum egyéb tényállásai ugyanakkor „szekunder védelemben” részesíthetik a természeti környezetet, még nem nemzetközi fegyveres összeütközések idején is. Így a 6. cikk (b)–(c) pontjai, melyek a népirtás két elkövetési alakzatát ölelik fel; a 7. cikk (1) bekezdés (d) pontja, amely a lakosság áttelepítését vagy erőszakos elhurcolását (utóbbi emberiesség elleni bűntett) hivatott szankcionálni, illetőleg egyéb háborús bűncselekményeket magukban foglaló tényállások is ide tartozhatnak (például a 8. cikk (2) bekezdés (b) pont (ii) alpontja vagy 8. cikk (2) bekezdés (e)(v) alpontja). Különösen a természeti erőforrások fosztogatása miatt gyakorolható büntetőjogi felelősségre vonás bírna jelentőséggel a Nemzetközi Büntetőbíróság előtt, ám az is igaz, hogy a bíróság Főügyészi Hivatala vádstratégiai szempontból inkább olyan tényállások alapján indítványozza a terheltek felelősségre vonását, amelyek praktikus bizonyíthatósága kevésbé nehézkes. Lásd United Nations Environment Programme: i.m. 5. o.; Kirs Eszter: A környezet védelme a nemzetközi büntetőjogban, in: *A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai* (szerk.: Raisz Anikó): Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012, 107. o.

²⁹ Kovács Péter: A környezetvédelem a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútumában, in: *Vox generationum futurorum – Ünnepi kötet Bándy Gyula 65. születésnapja alkalmából* (szerk.: Tahyiné Kovács Ágnes), Budapest, Pázmány Press, 2021, 282. o.

³⁰ Lásd Béres Nóra: *A Biztonsági Tanács által a Nemzetközi Büntetőbíróság elé utalt helyzetek lefontosabb jogi problémái*, Budapest, MFI Tudományos Közleményei (5), Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, 2021, 42–51. o.

3. A Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs szövegtervezetének néhány előremutató jellemzője

A kodifikációs szövegtervezet³¹ markáns jellemzője, hogy időbeli hatálya a fegyveres konfliktusok három fázisához igazodik, így az 1. számú alapelv szerint megkülönböztethetjük: (i) a fegyveres összeütközések előtt alkalmazandó alapelveket (ezek a megelőző intézkedések, valamint a valamennyi fázisban figyelembe veendő, általános elvek); (ii) a fegyveres összeütközések alatt alkalmazandó alapelveket; valamint (iii) a fegyveres összeütközések után alkalmazandó alapelveket (a környezeti károk rendezésével kapcsolatos posztkonfliktusos intézkedések). A joganyag ilyenfajta rendszerezése mögött meghúzódó elgondolás az volt, hogy nemcsak a humanitárius jogi normákat, hanem a nemzetközi jog egyéb területeihez tartozó, ám a kérdéshez szervesen kapcsolódó normáit is rendszerezzék. Így a Nemzetközi Jogi Bizottság által előírányzott alapelvekről általában véve elmondható, hogy meglehetősen absztrakt jellegűek, és eltérő normatív súllyal rendelkeznek az ajánlásoktól a kötelező normákig.³²

Noha a kodifikációs szövegtervezet több pontja is, így például a nem állami szereplők természeti erőforrások jogellenes kiaknázásáért történő közvetlen felelősségre vonása, ígéretes mérföldkőnek tűnik, ami jelen írás szempontjából a kodifikációs szövegtervezet leginnovatívabb, legörvendetesebb vívmánya, hogy tárgyi hatálya a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokat egyaránt felöleli.³³ Utóbbi annak következménye, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottságban és az ENSZ Közgyűlésének Hatodik Főbizottságában résztvevő államok között széleskörű egyetértés mutatkozott abban, hogy a kodifikációs tevékenységnek a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra is ki kell térnie. A megkülönböztetésmentességen alapuló megközelítés szilárd alapot teremt az egységes jogértelmezés számára, és lehetőséget ad arra, hogy néhány alapelvet átfogalmazzanak és fejlesszenek, a tátongó joghézagokat pedig betölthessék.

Ugyanakkor az elfogadás időpontja egyelőre bizonytalan: a tervezetet még a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra vonatkozó szabályok beemelésének legelhivatottabb támogatói közül is sokan bírálattal illették amiatt, hogy annak bizonyos elemei továbbra sem felelnek meg a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések disztinkciója által diktált kívánalmaknak. Így például a 16. számú alapelv – ami szó szerint megismétli az 1977. évi I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 55. cikk (2) bekezdését – úgy rendelkezik, hogy „tilos a természeti környezet ellen

³¹ United Nations, General Assembly, International Law Commission, A/CN.4/L.937, (6 June 2019), <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G19/153/11/PDF/G1915311.pdf?OpenElement> (2022. 01. 28.)

³² Viktorija Jakjimovska – Ezéchiél Aman: Protecting the Environment in Non-International Armed Conflicts: Are We There Yet? EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law, <https://www.ejiltalk.org/protecting-the-environment-in-non-international-armed-conflicts-are-we-there-yet/> (2022. 01. 28.)

³³ United Nations, General Assembly, International Law Commission, A/71/10, Chapter X Protection of the Environment in Relation to Armed Conflicts, <https://legal.un.org/ilc/reports/2016/english/chp10.pdf> (2022. 01. 28.)

megtorló támadást intézni”,³⁴ ezzel heves vitákat szítva a tekintetben, hogy egyáltalán szokásjogi normának minősül-e, és ha igen, akkor tárgyi hatálya valóban kiterjed-e a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra.³⁵

4. Záró gondolatok

Jelen tanulmány arra tett kísérletet, hogy rámutasson a több évtizede tétovázó joghézagra, amely a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok és a környezetvédelem kapcsolatát jellemzi, nevezetesen arra, hogy a hatályos nemzetközi szerződések nem biztosítanak megfelelő jogvédelmet a környezetnek nem nemzetközi fegyveres összeütközések idején. Hiába helytálló azon megállapítás, hogy a természeti környezetet több szerződés – így az 1976. évi New York-i Egyezmény, az 1977. évi I. Kiegészítő Jegyzőkönyv, illetve a Római Statútum – „primer védelemben” részesíti fegyveres konfliktusok idején, ha ezek a rendelkezések a napjainkra jellemző összeütközésekre, a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra egyáltalán nem alkalmazhatók. A jelenlegi védelmi szintet tovább devalválja, hogy a szerződések hatálya a *pacta tertiis nec nocent, nec prosunt* elvből adódóan főszabály szerint relatív, így a felelősségre vonás lehetősége, valamint az általa előidézhető generális prevenció és elrettentő hatás tekintetében csak az e nemzetközi szerződéseket ratifikáló, vagy az azokhoz csatlakozott államok jöhetnek számításba. A szokásjogi kodifikáció vitathatatlan előnyei a létező normaanyag beazonosítása, összegyűjtése, rendszerezése és a könnyebben hivatkozhatóság, valamint annak reménye is, hogy progresszív továbbfejlesztésre adódik lehetőség, azaz sor kerül olyan javaslatok elfogadására, amelyek új normakövető állami gyakorlatot vonhatnak majd maguk után. Témánk szempontjából a kodifikáció joghézag-betöltő funkcióval is bírna, mely tevékenyen járulna hozzá a környezet védelméhez a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban. S valóban ott vagyunk már? Lankadatlan figyelmünk továbbra is a Nemzetközi Jogi Bizottság munkájának előrehaladását fürkészi.

Irodalomjegyzék

- Béres Nóra: *A Biztonsági Tanács által a Nemzetközi Büntetőbíróság elé utalt helyzetek lefontosabb jogi problémái*, Budapest, MFI Tudományos Közleményei, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, 2021, (214 o.)
- Béres Nóra: A környezet védelme és a fegyveres összeütközések, avagy miért nem hatékonyak a vonatkozó nemzetközi szerződések? *Fontes Iuris. Az Igazságügyi Minisztérium szakmai folyóirata*, 6 (2020) 1., 37–44. o.
- Bothe, Michael – Bruch, Carl – Diamond, Jordan – Jensen, David: International Law Protecting the Environment During Armed Conflict: Gaps and Opportunities, *International Review of the Red Cross*, 92 (2010) 1., 569–592. o.

³⁴ A tervezet kommentárja hangsúlyozza, hogy a szokásjogi norma hatálya a szerződésben található rendelkezés tárgyi hatályán nem terjeszkedik túl, hanem a nemzetközi szokásjog progresszív továbbfejlesztését célozza.

³⁵ Jakimovska – Aman: i. m. *uo.*

-
- Csapó Zsuzsanna: A környezet védelme fegyveres konfliktusok idején – nemzetközi szokásjogi alapok, *Állam- és Jogtudomány*, 55 (2014) 3–21. o.
  - Gasser, Hans Peter: For Better Protection of the Natural Environment in Armed Conflict: A Proposal for Action, *American Journal of International Law*, 89 (1995) 3., 637–644. o.
  - Herczegh Géza: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981. (347 o.)
  - Hoffmann Tamás: A fegyveres konfliktus minősítési problémái a polgárháborúba történő külföldi katonai beavatkozás esetén, in: *Egységesezés és széttagolódás a nemzetközi büntetőjogban* (szerk.: Kirs Eszter), Miskolc, Bíbor, 2009, 25–42. o.
  - Kirs Eszter: A környezet védelme a nemzetközi büntetőjogban, in: *A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai* (szerk.: Raisz Anikó), Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012, 101–107. o.
  - Kovács Péter: A környezetvédelem a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútumában, in: *Vox generationum futurorum – Ünnepi kötet Bándy Gyula 65. születésnapja alkalmából* (szerk.: Tahyné Kovács Ágnes), Budapest, Pázmány Press, 2021, 281–291. o.
  - Kovács Péter: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről, *Állam- és Jogtudomány*, 55 (2019) 1., 69–90. o.
  - Reyhani, Roman: Protection of the Environment during Armed Conflict, *Missouri Environmental Law Policy Review*, 14 (2006) 2., 323–338. o.
  - Szalai Anikó: *A fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2013 (200 o.)
  - Varga, Réka: *Challenges of Domestic Prosecution of War Crimes with Special Attention to Criminal Justice Guarantees*, Budapest, Pázmány Press, 2014 (284 o.)
  - Vincze, Viola: The Role of Customary Principles of International Humanitarian Law in Environmental Protection, *Pécs Journal of International and European Law*, (2017) 2., 23–30. o.
-
-